

KLASZTER, MINT A KÖZ- ÉS VERSENYSZFÉRA EGYÜTTMŰKÖDÉSI FORMÁJÁNAK SAJÁTOS SÁGA

1. AZ INTÉZMÉNY ELŐZMÉNYEI

A gazdasági szervezetek együttműködésének a mai gazdaságunkban is számos formája található. Vannak esetek, amikor az együttműködés külön jogalanyiságot eredményez (gazdasági társaságok, szövetkezetek stb.), s vannak esetek, amikor az együttműködés csak kötetmi jogcímen valósul meg (pl.: polgári jogi társaságok).

A közszféra, és azon belül a felsőoktatás, non-profit jellege miatt sokáig ki maradt az együttműködés lehetőségeiből, hiszen az államháztartási törvény csak nagyon szűk körben, nagyon magas szintű engedélyeztetés esetén adott erre lehetőséget. Az államháztartásról szóló 1992. évi XXXVIII. tv. 95. §-a alapján költségvetési szerv csak olyan gazdálkodó szervezetben vehet részt, vagy olyan szervezetet alapíthat, amelyben felelőssége nem haladja meg vagyoni hozzájárulásának mértékét, és amelyben – kivéve, ha törvény más feltételeket nem határoz meg – legalább többségi befolyással (Ptk. 685/B. §) rendelkezik. A gazdálkodó szervezet alapításához, abban tagsági (részvényesi) jogviszony létesítéséhez, illetve részesedés szerzéséhez központi költségvetési szerv esetén 2007. 12. 31-ig a Kormány, ezt követően a Nemzeti Vagyongazdálkodási Tanács döntése szükséges. A költségvetési szervek gazdálkodó szervezete további gazdálkodó szervezetet nem alapíthat, és gazdálkodó szervezetben részesedést nem szerezhet.

A szigorú engedélyeztetés alól az elmozdulást a kutatás-fejlesztésről és a technológiai innovációról szóló 2004. évi CXXXIV. tv. jelentette. A törvény célja, hogy segítséget nyújtson és ösztönözze a vállalkozásokat a kutatás-fejlesztési és technológiai innovációs eredmények létrehozására és hasznosítására, az ilyen tevékenységet folytató vállalkozásokat az egymással való együttműködésére. A törvény adta lehetőség mentén születnek meg az ún. *hasznosító vállalkozások*, amelyek létrehozása, illetve gazdasági társaságban e célból történő tagsági

(részvényesi) jogviszony létesítése, illetve részesedés szerzése esetén az engedélyeztetést már nem kellett alkalmazni. Hasznosító vállalkozás a költségvetési kutatóhely által alapított vagy annak részesedésével működő gazdasági társaság, amelyet a költségvetési kutatóhelyen létrejött szellemi alkotások üzleti hasznosítása céljából hoznak létre¹.

A hasznosító vállalkozások mellett a felsőoktatásról szóló 2005. évi CXXXIX. törvény 2006. 03. 01-től az egyéb gazdasági tevékenység előtt is megnyitotta az utat, amikor kimondta, hogy a felsőoktatási intézmény a rendelkezésére bocsátott pénzeszközökkel, valamint saját bevételével önállóan gazdálkodhat és megengedi azt, hogy felsőoktatási intézmény a saját bevételeiből és a tulajdonában lévő vagyonával előbb gazdálkodó szervezetet, majd 2006. 08. 24-től pontosítva a lehetőséget, korlátolt felelősségű társaságot, illetve 2007. 09. 25-től – ezt kiegészítve – zártkörűen működő részvénytársaságot alapítson, illetve ezekben részesedést szerezzen. Nyilvánvalóan az állami vagyon védelme érdekében az ilyen cégeknek is vannak garanciális szabályai, például többek között csak olyan társaság hozható létre, amelyik nem sérti az intézmény érdekeit; amelyben az intézmény legalább többségi befolyással rendelkezik; pénzbeli hozzájárulás csak saját bevétele terhére teljesíthető és 3 éven belül nyereségessé kell válnia stb. A cégalapítási lehetőség óta csak a Debreceni Egyetemen számos olyan cég jött létre (kivételem nélkül mind korlátolt felelősségű társaság formájában), amelynek a tulajdonosa a felsőoktatási intézmény.

A gazdaság fejlesztésének újabb koncepciója az elmúlt években egy újabb fogalommal ismertett meg bennünket: a *klaszterrel*. A klaszter alapú gazdasági tevékenységgel kapcsolatosan számos gazdaságtudományi publikáció jelent meg². Jelen tanulmánynak az a célja, hogy rámutasson a klaszter jogi szabályozásának sajátosságaira.

2. A KLASZTER FOGALMA

A klaszter angol szó (*cluster*), jelentése csoport, halmaz és a Harvard Business School professzorának Michael E. Porternek munkásságához kapcsolódik a klaszter-elmélet széles körben való elterjedése. A mai közgazdasági gondolkodásban szinte nincs vita abban a tekintetben, hogy a globalizáció korában az együttműködés versenyelőnyöket jelent. Porter éppen azzal alkotott újat, hogy a „komparatív előnyök” elméletének hiányosságaira rámutatva a versenyelőnyt a „kompetitív előnyök” megjelenéséhez kötötte. Szerinte a versenyképes álla-

mok azért versenyképesek, mert olyan versenyképes gazdasági térségekből állnak, ahol a verseny és az együttműködés egyszerre van jelen. Állítása szerint ez egy ún. „globális-lokális paradoxon”, hogy egy adott iparág vezető cégei ugyanabban a régióban vagy városban koncentrálódnak – elsősorban a stratégiai fontosságú tevékenységek, míg az értékláncuk többi tevékenységét különböző távoli telephelyekre helyezik (outsourcing) – annak ellenére, hogy a globális verseny közöttük egyre erősödik.

Porter megfogalmazása szerint „a klaszter kölcsönösen együttműködő cégek, szakosodott beszállítók, szolgáltatók, kapcsolódó iparágak cégeinek és velük kapcsolatban álló intézmények (egyetemek, állami szervezetek, ügynökségek, szakmai egyesületek, kereskedelmi szövetségek) földrajzi koncentrációja, mely egy adott témában, vagy területen hasonlóságai és egymást kiegészítő jellemzőik kapcsolnak össze”.³

Lényegében tehát a klaszter gazdaságilag egy olyan kölcsönös előnyökön nyugvó együttműködést jelent, amely a tőke és a tudás koncentrációján (spill over) keresztül versenyelőnyökre tesz szert.

3. A KLASZTEREK KIALAKULÁSÁT BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐK MAGYARORSZÁGON

Magyarországon nem jellemző, hogy a vállalkozások és egyéb szervezetek önfejlesztő módon hálózatokba tömörüljenek. A klaszterek létrejötte Magyarországon nem az előzőekben vázolt versenyelőny felismeréséből fakad. A klaszterek megjelenése azért került előtérbe, mert az Európai Unió és annak támogatásának felhasználásával az Új Magyarország Fejlesztési Terv a klaszterekbe tömörült vállalkozásokat támogatja. A kormányzat úgy kívánja a versenyképességet növelni, hogy támogatja a magánszektor és a közszféra (egyetemek, önkormányzatok) kooperációját, az innovatív tevékenység markánsabb piaci megjelenését, a kedvező üzleti környezet megteremtését. Az elképzelés szerint 2007-2013 között mintegy 400 milliárd Ft-ot meghaladó támogatás várható, amelyből a 2008-as keretösszeg 6,45 milliárd forint, s amelyből egy-egy klaszter 5-250 millió forint támogatást kaphat. „Olyan innovatív, nagy hozzáadott értékű, exportorientált szerveződések létrejötte a cél, amely a gazdaság húzóerejévé válhat.”⁴

Ennek tulajdonítom, hogy a hazai klaszterek száma dinamikusan nő

(klaszter-invázió) és mára már meghaladja a 100-at is, míg például 2004-ben kb. 20 ilyen jellegű szervezet működött Magyarországon.

Ebben a sorba illeszkedik a Debreceni Egyetem, mint gesztor által a térség és az ország vezető informatikai cégeit integrálva létrehozott „Szilíciummező Regionális Informatikai Klaszter”, is, amelynek alapító okiratát a tagok 2008. szeptemberében írták alá.

4. A KLASZTEREK MŰKÖDÉSÉNEK JOGI KERETEI

A klaszterek előtérbe kerülésével természetszerűen jelentkezett az a felvetés, hogy a klaszterszerű együttműködést a hazai jogrendszerünk nem támogatja és ez gátolja a klaszterben résztvevők közös munkáját (a problémák feltárására a Polus Programiroda Kht. már work-shopokat is tartott). *Álláspontom szerint a klaszter rendszerű együttműködésre a hazai jogunk számos és kellőképpen körülhatárolt jogi lehetőséget nyújt, egy újabb, kifejezetten a klaszterekre érvényes működési forma létrehozását nem támogatom, mert ezzel éppen az együttműködési lehetőségek sokszínűsége veszne el.*

Az együttműködés véleményem szerint ma megvalósulhat jogi személyiséggel rendelkező klaszter (pl. társasági formában) vagy jogi személyiséggel nem rendelkező klaszter (szerződéses klaszter) formában.

4.1 Jogi személyiséggel rendelkező klaszter

Elsősorban *gazdasági társaságként* lehet elképzelni az ilyen klasztert, amelyre a társasági törvényünk biztosítja az együttműködés lehetőségét. Továbbá azzal, hogy a Gt. 4. § lehetővé tette, hogy a gazdasági társaságok nem jövedelemszerzésre irányuló közös gazdasági tevékenységet is folytassanak bármely gazdasági társasági formában, ezáltal a választék tovább bővült, aszerint, hogy for-profit, vagy non-profit jelleggel kívánják-e tevékenységüket gyakorolni. Megjegyzendő, hogy a korábbi non-profit működtetésre létrehozott közhasznú társaság 2007. július 1. óta nem alapítható, az eddig bejegyzett közhasznú társaságok 2009. június 30-ig kötelesek a cégbíróságtól nonprofit gazdasági társaságként történő nyilvántartásbavételüket kérni (Gt. 365. § (3) bek.).

Bár nem gazdasági társaság, de jogi személyiséggel rendelkező klaszterként szóba jöhet az *egyesülés* is. A Gt. 316. §-a alapján ugyanis a tagok által gazdálkodásuk eredményességének előmozdítása, gazdasági tevékenységük összehangolására, valamint szakmai érdekeik képviselőjére kooperációs társaságot alapíthathatnak. Az egyesülés non-profit jellegű, saját nyereségre nem

törekszik; azonban vagyont meghaladó tartozásaiért a tagok korlátlanul és egyetemlegesen felelnek.

Álláspontom szerint azon formák, ahol a tagok felelőssége a társaság tartozásaiért korlátlan és egyetemleges (kkt, bt, egyesülés) nem kifejezetten előnyösök a klaszterek számára.

Véleményem szerint nem kizárt, hogy az együttműködés *szövetkezet* (2006. évi X. tv.) formájában valósuljon meg, hiszen a szövetkezet célja a tagok gazdasági, valamint más társadalmi szükségletei kielégítésének elősegítése⁵. Erősíti a választás lehetőségét, hogy a tagok felelőssége főszabály szerint csak a részjegy összegének megfizetésére terjed ki, másrészt azonban nagyban gyengíti, hogy a szövetkezetben a jogi személyek és jogi személyiség nélküli gazdasági társaság tagok együttesen nem haladhatják meg a taglétszám felét (kivéve a szövetkezetek részvételével létrehozható ún. másodlagos szövetkezeteket).

Nem tartom kizártnak azt sem, ha az együttműködés elsődlegesen nem gazdasági tevékenységre irányul, hogy a klaszter *egyesületi* formában működjön, hiszen az egyesület olyan önkéntesen létrehozott, önkormányzattal rendelkező szervezet, amely meghatározott célra alakul, nyilvántartott tagsággal rendelkezik és céljának elérésére szervezi tagjai tevékenységét. Az egyesület vagyonával önállóan gazdálkodik, a tagok az egyesület tartozásaiért – a tagdíj megfizetés túl – saját vagyonukkal nem felelnek (Ptk. 61-65.§).

A bemutatott esetekben előre meghatározott, behatárolt, minden klaszterben résztvevő tag számára ismert játékszabályok adják az együttműködés jogi keretét.

4.2 Jogi személyiséggel nem rendelkező klaszter

Klaszterek létrejöhetnek akképpen is, hogy az együttműködő tagok működésüket egy együttműködési megállapodásban rögzítik. Az ilyen ún. kooperációs szerződésnek a klaszterek megjelenése előtt is több fajtája ismert.

Szindikátusi szerződés (vállalkozások ideiglenes szövetsége) is tartalmazhat együttműködési megállapodást, de szindikátusi szerződéssel általában a gazdasági társaság tagjai egymás közötti belső viszonyukat szabályozzák, amelyben a „*társaság tagjai a társasági szerződésen felüli többletköteleket rögzítik*”⁶.

Konzorciumi megállapodás, amikor bankok, vállalatok valamely pénzügyi műveletre alkalmilag társulnak, szövetkeznek. (A jogi irodalomban ugyanak-

kor az ún. konzorciós szerződés a fogyasztói csoportban való részvételre irányuló megállapodást jelenti.)

Véleményem szerintem azonban a jogi személyiséggel nem rendelkező klaszterek esetén egy **atipikus, speciális együttműködési megállapodásról – klaszter megállapodásról** – van szó, amely a Ptk. 200. § (1) bekezdésében megfogalmazott szerződési szabadság alapelvéne alapul.

A megállapodáson alapuló klaszter nem tekinthető önálló jogalanynak, háttérszabálya a polgári jogi társaság (Ptk. 568-578/A.§), hiszen a felek arra vállalnak kötelezettséget, hogy gazdasági tevékenységet is igénylő céljuk elérése érdekében együttműködnek.

A *klaszter létesítő okiratában* (alapító okirat, társasági szerződés) a klaszter tagjai minden számukra fontos kérdést körülhatárolhatnak, egymás viszonyában demokratikus körülményeket és játékszabályokat teremthetnek (pl. potyautasok kiszűrése stb.). Véleményem szerint a klaszter megállapodás kizárólag írásbeli szerződéssel jöhet létre.

Az együttműködés közös név alatt folyik pl. „Szilíciummező Regionális Informatikai Klaszter”, és az együttműködő tagok saját szervezet is kialakíthatnak „Klaszter Bizottság”, ami a klaszter delegált tagjainak képviselőiből álló, legfőbb döntéshozó szerv.

A klaszter képviseletét a klaszter gesztora látja el, aki jogosult a klaszter nevében eljárni. A klaszter gesztorának, mint klasztermenedzsmennek a szerepéről a későbbiekben még lesz szó.

A gesztor munkáját Operatív Testület segítheti, amelynek létszámának meghatározására, tagjainak kiválasztására, kinevezésére és visszahívására a Klaszter Bizottság jogosult.

A klaszter-megállapodás alanyai:

A klaszterben bármely jogalany részt vehet. A gyakorlatban azonban elsősorban jogi személyek és jogi személyiségű gazdasági társaságok vesznek részt, de véleményem szerint semmi nem zárja ki, hogy természetes személyként pl. egyéni vállalkozók is a klaszter tagjaivá váljanak. A klaszter tagjai szükségképpen olyan tagok lesznek:

- akik egy adott értéklánc mentén szerveződnek (hálózat),
- egymás regionális közelségében tevékenykednek,
- relatíve nagy arányban használják egymás termékeit és szolgáltatását, infrastruktúráját
- hasonló innovációkat hasznosítanak.

A klaszter-megállapodás tárgya – tartalma:

A megállapodásnak nagyon részletesen kell szabályoznia a klaszter belső viszonyait, azaz a tagoknak egymással való viszonyát, de szabályoznia kell a külső viszonyokat is.

Fontos annak hangsúlyozása, hogy a klasszikus klaszter esetén nem egy projekt-alapú konzorciumról, vagy stratégiai szövetségről van szó, hanem többről. A tagok belső meggyőződése, hogy a klaszter minden tag számára *kölcsönös előnyök*et jelent és ezért *hosszútávon* kívánnak együttműködni. Éppen ezért a megállapodásban a felek jogait és kötelezettségeit nagyon részletesen kell meghatározni.

Általában a megállapodáson alapuló klaszter önálló vagyonnal nem rendelkezik, ezért a működési költségek fedezetére a tagok tagdíjat állapítanak meg.

A megállapodáson alapuló klaszternek nincs elkülönült jogalanyiséga (nem jogi személy), így nyilvántartásba vételére sem kerül sor, ugyanakkor a felek szabadságát előírások nem szűkítik.

5. A GAZDASÁGFEJLESZTŐ KLASZTER – AZ AKKREDITÁLT INNOVÁCIÓS KLASZTER

Látható, hogy az együttműködési lehetőségek széles tárházából lehet válogatni. A fő gondot abban látom, hogy a klaszterek elsődlegesen az állami források, a támogatások megszerzése végett jönnek létre. Ezek a szerveződések, bár klaszternek nevezik magukat, de ténylegesen nem klaszterként működnek, ezért nem töltik be a gazdaságfejlesztő funkciójukat⁷.

Kérdés, hogy egy együttműködés, mikor minősíthető ténylegesen klaszternek, azaz, honnan lehet azt lemérni, hogy egy együttműködés ténylegesen valós, közös tevékenység végzésére jött-e létre, betöltve a gazdaságfejlesztő funkciót, vagy csak a támogatás elnyerésére. E tekintetben valóban vannak anomáliák.

Ennek kiküszöbölésére – véleményem szerint – helyesen azon klaszterek jogosultak nagyobb összegű támogatásra pályázni („fejlődő klaszterek”), akik

már legalább egyéves együttműködést tudnak felmutatni és akik akkreditáltatják magukat a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség Akkreditációs Testületénél. Az ilyen státuszt elnyert klasztert **Akkreditált Innovációs Klaszter**ként nyilvántartásba veszik. A támogatásra jogosult klaszterek definiálása azt a célt szolgálja, hogy egyértelműen meg lehessen különböztetni a klasztereket más együttműködési formáktól.

Az, hogy a klaszter mennyire képes betölteni célkitűzését elsősorban a klaszter tagjain, azok hozzáállásán, de ezek közül is kiemelten az ún. **klasztermenedzsmen**ten, a klaszter képviselőjét ellátó szervezeten múlik, aki a klaszter élén állva összefogja a tagokat és biztosítja a klaszteren belül és kívül a célok teljesítését. Éppen ez az indoka annak, hogy az Akkreditált Innovációs Klaszter cím elnyerésének egyik legfontosabb feltétele, hogy a klaszterben legyen klasztermenedzser. A klasztermenedzser jogi formáját tekintve kizárólag gazdasági társaság (illetve jelenleg még közhasznú társaság is) lehet, amelyben egyik klaszter tagvállalat sem gyakorol többségi befolyást.

A cím viselése két évre szól, ami egyébként megújítható. Amennyiben új tag felvétele történik, vagy valamely tag kilép, vagy a klaszter működését meghatározó létesítő okirat módosul, ezt jelezni kell a Magyar Gazdaságfejlesztési Központ (MAG) Zrt-nek, míg a tagok száma 50%-nál nagyobb mértékben változik úgy az egész akkreditációt ismételtelen le kell folytatni.

6. ZÁRÓGONDOLATOK

A klaszter lehetőséget biztosít arra, hogy a klaszterhez csatlakozott cégek rendelkezésükre álló kapacitásukat és a felsőoktatási intézmények a rendelkezésükre álló felhalmozott tudást közösen kihasználják. A klaszterek nemzetközi tapasztalatai azonban azt mutatják, hogy a sikeres klaszterek alulról-felfelé építkeznek és valós együttműködési, érdekeltségi megfontolások alapján jönnek létre. Az, hogy az állam által gerjesztett programokra létrejövő klasztereknek mennyire lesz meg a kívánt gazdaságélénkítő hatása az csak a jövőben mérhető majd le. Bízunk benne, hogy az együttműködés szinergikus hatása Debrecenben is érvényesülni fog és egy új „Szilícium-völgy” létrejöttének lehettünk tanúi.

JEGYZETEK

- 1 Dr. Törő Emese: A spin-off cégek létrehozásának és működésének jogi keretei: A magánjogi kodifikáció eredményei. Tanulmánykötet. Novotni Alapítvány Kiadó. Miskolci Egyetem. 2008. 74-81.o.
- 2 Deák Szabolcs: A klaszter-alapú gazdaságfejlesztés. SZTE Gazdaságtudományi Kar Közleményei. 2002. JATEPress. Szeged. 102-121.o. és Buzás Norbert: Klaszterek a régiók versengésében. SZTE Gazdaságtudományi Kar Közleményei. 2000. JATEPress. Szeged. 58-66. o.
- 3 Porter, M. E. The Competitive Advantage of Nations. The Free Press. New York 1990.
- 4 www.gtm.hu/cikk. Elkésződött a klaszterek megvalósítása
- 5 Prugberger Tamás: Meg kell védeni a gazdákat. Magyar Hírlap. 2008. 08.27. 11.o.
- 6 Papp Tekla: Atipikus szerződések. Szegedi Tudományegyetem. ÁJTK. Egyetemi jegyzet. 14. o.
- 7 Ihász Anita: Klasztervilág Magyarországon. Polgári Szemle. 2008/2. szám. 19-26.o.